

KÜLTÜRLERARASI VE DİSİPLİNLERARASI BOYUTUYLA KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT BİLİMİ

Mehmet CİHANGİR¹

ÖZET

İnsan sosyal bir varlıktır ve içinde büyüdüğü toplumun önemli bir unsurudur. Bir kişinin tek başına hayatını sürdürebilmesi olarak dışıdır. Yaşamını devam ettirebilmesi için pek çok insanla ilişki kurmaya, alış verişe ihtiyacı olacaktır. Böylelikle kişi kendi ihtiyaçlarını karşıladığı gibi bulunduğu topluma da katkı sunmuş olur. Benzer bir durumun toplumlar ve milletler arası ilişkiler için de geçerli olduğu söylenebilir. Hiçbir toplum ve milletin kendi başına gelişim göstereceği, bir diğer toplum ya da milletin sosyal, kültürel, ekonomik vb. kazanımlarına başvurmadan ilerleme kaydedebileceği düşünülemez. Dolayısıyla her birey ve toplumun farklı kültürden birey ve toplumlarla ilişki kurmaya ihtiyaç duyacağı gelişim ve ilerleme açısından olmazsa olmaz bir zorunluluk olarak ifade edilebilir.

Karşılaştırmalı edebiyatı, yukarıda bahsi geçen ilişkileri tespit etmeye, milletler arası münasebetleri ortaya koymaya çalışan bir disiplin olarak açıklamak mümkündür. Bu disiplinin temelinde Alman düşünür Goethe'nin Weltliteratur olarak adlandırılan yaklaşımı vardır. Weltliteratur, farklı ulusların ürettiği edebiyat eserlerinin aidiyet durumu gözetilmeksizin tüm insanlara ve insanlığa hitap etmesinin ve böylelikle tüm insanlığı kapsayan genel bir dünya edebiyatına ulaşılmasının hedeflendiği bir bakış açısı olarak açıklanabilir. Bir diğer ifadeyle böyle bir yaklaşım, tüm dünya ülkelerinden ortaya çıkan edebiyat ürünlerinin Weltliteratur kavramının çatısı altında toplanması ve farklılıklardan biresimlere ulaşılması şeklinde özetlenebilir. Bu çalışmada karşılaştırmalı edebiyatın kültürler ve disiplinler arası boyutu irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kültürlerarasılık, Disiplinlerarasılık, Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi

---

¹ Dr. Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mehmet-cihangir@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-3894-191X

INTERCULTURAL AND INTERDISCIPLINARY ASPECTS OF LITERATURE COMPARATIVE SCIENCE

ABSTRACT

Human is a social creature and an important part of the society in which he grow up. It is impossible for a person to survive alone. In order to maintain her/his life, she/he will need to contact relationships with many people. Thus, the person meets her/his own needs and contributes to the her/his society, too. It can be said that a similar situation is valid for societies and international relations. It is unthinkable that whichever society and nation will develop on one's own or make progress without getting in touch to social, cultural, economic, etc. achievements of another society or nation. Consequently, it can be expressed as an indispensable necessity in context of development and progress that every individual and society will need to communicate with individuals and societies from different cultures.

It is possible to explain that comparative literature is a discipline which identify the relations mentioned above and reveal international relations. On the basis of this discipline exists the approach called Weltliteratur of German thinker Goethe. Weltliteratur can be explained as a perspective in which are aimed literary works produced by different nations are appealing to all people and humanity regardless of their belonging status and thus reaching a general world literature covering all humanity. In order words, such an approach can be summarized in the form of the collection under the umbrella of the concept of Weltliteratur of literature products originating from all countries of the world and reaching syntheseses from differences. In this study, the intercultural and interdisciplinary aspect of comparative literature will be examine.

Key Words: Interculturalism, Interdisciplinarity, Comparative Literature Science

GİRİŞ

İnsan sosyal bir varlıktır ve içinde büyüdüğü toplumun önemli bir unsurudur. Bir kişinin tek başına hayatını sürdürebilmesi olanak dışıdır. Bireyin yaşamını devam ettirebilmesi için pek çok insanla ilişki kurmaya, alış verişe ihtiyacı olacaktır. Böylelikle kişi kendi ihtiyaçlarını karşıladığı gibi bulunduğu topluma da katkı sunmuş olur. Benzer bir durumun toplumlar ve milletler arası ilişkiler için de geçerli olduğu söylenebilir. Hiçbir toplum ve milletin kendi başına gelişim göstereceği, bir diğer toplum ya da milletin sosyal, kültürel, ekonomik vb. kazanımlarına başvurmadan ilerleme kaydedebileceği düşünülemez. Bir diğer deyişle, bir toplumun kendi içine kapanarak farklı toplumlarla ilişki kurmaksızın elde edeceği gelişimin sınırlı olacağı muhakkaktır. Dolayısıyla her birey ve topluluğun farklı kültürden birey ve topluluklarla temas kurmaya ihtiyaç duyacağı gelişim ve ilerleme açısından olmazsa olmaz bir zorunluluk olarak ifade edilebilir. Emel Kefeli, konunun önemine şu satırlarla dikkati çeker:

“Kendisinden zengin kültür ve medeniyetlerle karşılaşmayan ve bunlardan yararlanmayan medeniyetlerin gelişmesi mümkün değildir. Sümer, Mısır, Yunan, Latin ve İslam medeniyetleri gibi büyük medeniyetler de bir öncekilerden bir şeyler alarak ve kendisinden sonra gelenlere bir şeyler vererek devam etmişlerdir” (Kefeli, 2000: 7).

Karşılaştırmalı edebiyat, çeşitli kültürler ve medeniyetler arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi, farklı toplumlar arasındaki münasebetlerin ortaya konulması bağlamında önemli işlevi olan bir disiplin olarak açıklanabilir. Disiplinin en önemli özelliklerinden birisinin “ulusal üstü” (Aytaç, 2009: 14) olmasını bu bağlamda yorumlamak mümkündür. Nitekim René Wellek de “karşılaştırmalı edebiyat, bir milli edebiyatın sınırlarını aşan herhangi bir edebiyatın incelenmesi için tesis edilmiş bir terim olmuştur” (Wellek, 2010: 112) şeklinde bir tanımla disiplinin çeşitli uluslar, kültürler ve toplumlarla olan münasebetine vurgu yapmıştır.

Bir diğer söylemle, farklı ulusların edebî/kültürel eserlerinde birbirlerinden ne tür izler barındığını, söz konusu çalışmaların içerik ve biçim açısından benzerlik ve farklılıklarının neler olduğunu tespit ve tahlil etmek karşılaştırmalı edebiyatın görev alanı olarak ifade edilebilir. Bu anlamda Mesut Tekşan’ın; “milli kültür ve edebiyatların tarihi süreç içerisinde tesir alış-verişlerinde buldukları diğer kültür ve edebiyatları bağlamında incelemek ve değerlendirmek karşılaştırmalı edebiyat olarak adlandırılmaktadır” (Tekşan, 2011: 18) şeklindeki tanımıyla da disiplinin işlevi özetlenebilir.

Farklı milletlerin edebiyat eserleri üzerine yapılacak karşılaştırmalı çalışmalardan ortaya konacak veriler, ortak bir dünya edebiyatının meydana çıkmasına da zemin hazırlayacaktır. Daha detaylı sözlerle, birçok ulusal yazındaki oluşumsal ve tıpsel bağlamdaki özellikler üzerinden tespit edilen ortak noktaları uluslarüstü bir yaklaşımla ele alan karşılaştırmalı edebiyat, genel bir dünya yazınına da kapı açacağı/açmakta olduğu ifade edilebilir (bkz. Sakallı, 2014: 102). Karşılaştırmalı edebiyata yüklenen söz konusu edebî/kültürel işlev, Alman edebiyatçı Goethe tarafından da “Weltliteratur” kavramıyla dile getirilmiş ve karşılaştırmalı edebiyat biliminin temelinde bir dünya edebiyatı düşüncesi bulunduğu altı çizilmiştir (bkz. Aytaç, 2009: 8).

Alman düşünür Goethe'nin "Weltliteratur" kavramıyla karşılaştırmalı edebiyat bilimine getirmiş olduğu tanımın genel bir yaklaşım içerdiği söylenebilir. "Weltliteratur", farklı dünya edebiyatlarının bir araya getirilmesi suretiyle ortak bir dünya edebiyatı oluşturma düşüncesi olarak ifade edilebilir. Goethe'nin dünya edebiyatı yaklaşımından, edebî/kültürel çalışmaların ırkı, rengi, görüşü, düşüncesi, aidiyeti ne olursa olsun insanı merkeze alması, insana hitap etmesi gerektiği ve bu yüzden edebiyat eserlerini sosyal, kültürel aidiyetleri bağlamında her hangi bir ayrıma sokmanın doğru bir davranış olmadığı sonucu çıkarılabilir.

Bir diğer deyişle, nasıl ki insan denilince hangi milletten olursa olsun ruhsal ve fiziksel özellikler bakımından genel anlamda ortak bir varlık akla gelir. Goethe'nin "Weltliteratur" kavramıyla edebiyatın bu varlığa hitap etmesini, hangi dilden, ırktan ve kültürden olursa olsun insanı merkeze alarak hareket etmesi gerektiğini vurgulamaya çalıştığı düşünülebilir. Çünkü insan, sevinçli bir haber aldığı anda sevinen, üzüntü anında üzülen bir varlık ve bu özelliklerin kullandığı dil, ait olduğu ırk ve kültüre göre çoğunlukla değişiklik göstermediği düşünüldüğünde Goethe'nin, edebiyatın da insanı ve insanın bu yapısını merkeze alarak kendini konumlandırması ve sosyal, kültürel ayrışmalara yol açmadan genel bir yaklaşım benimsemesi gerektiği üzerinde durduğu söylenebilir. Sandra Bermann da "Weltliteratur"u bu bağlamda ele almakta ve "Goethe'nin tasavvur ettiği üzere, dünya edebiyatı ya da Weltliteratur bizden ulusal bağlamların ötesine bakıp edebiyatı 'insanlığın evrensel mülkü' olarak görmemizi istemiştir" (Bermann, ? : 27) şeklinde bir yorumla terimin uluslar üstü ve genelleştirici özelliğine göndermede bulunmaktadır.

"Weltliteratur", dünya barışına katkı sağlamaya dönük bir yaklaşım biçimini içinde barındırmaktadır. Bu kadar çok ortak noktaları olan insanların, birbirlerinin ayrıştırıcı özelliklerini bularak kamplaşmaya gitmeleri, kendi kültürleri dışındakilere düşmanca bakmaları, birbirlerini tanımadıklarının, öteki olarak gördükleri kimseler hakkında yeterli oranda bilgi sahibi olmadıklarının bir işareti olarak açıklanabilir. Böylelikle, edebî/kültürel bağlamda bu noktalara dikkat edilerek eserler üretilmesi, çeşitli toplumların bir diğeriyle ilgili bilgi sahibi olmasını sağlayarak dünya barışına da katkı sunulmasına imkân verebilir.

Goethe'nin karşılaştırmalı edebiyata yüklediği işlevin pek çok düşünür tarafından da benzer yaklaşımlar çerçevesinde dile getirildiği görülmektedir. Söz gelimi, Paul Van Tieghem'in dördüncü Uluslar arası Modern Edebiyat Tarihi Kongresinde sunduğu bildiride karşılaştırmalı edebiyat hakkında dile getirdiği ifadeler, Rousseau ve Pichois tarafından karşılaştırmalı edebiyatın uluslar arası bir anlaşma aracı olarak değerlendirilmesini sağlar:

"karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları, öncekinden daha kapsamlı ve verimli, toplumları birbirine yaklaştırmaya çok daha elverişli yeni hümanizmaya zemin hazırlamaktadır. [...] Karşılaştırmalı edebiyat, kendisini uygulayanlara, 'insan' kardeşlerimize karşı hoşgörülü ve anlayışlı bir davranışı, bir aydın liberalizmi empoze etmektedir. Bunlar olmadan, toplumlar arasında hiçbir ortak eser meydana getirilemeyecektir" (Rousseau, Pichois, 1994: 99).

Gürsel Aytaç da Louis Paul Betz'in "kültürü gelişmiş uluslararasıında süregelen ilişkilerin her yeni keşfi, sadece bilim adına bir fetih değil dünya barışının gelecekteki inşası için bir yapıtaşdır" şeklinde sözlerini, Goethe'den ilhamla ortaya konmuş ifadeler olarak açıklar (bkz. Aytaç, 2009: 55). Cemal Sakallı ise Horst Rüdiger'in

“karşılaştırmalı yazınbilim, var olan çerçevede Goethe’nin dünya yazını programını gerçekleştirmek” şeklindeki satırlarını Weltliteratur bağlamında ele alır (bkz. Sakallı, 2014: 87).

Karşılaştırmalı edebiyatın işlevi hakkında benzer yaklaşımlar içeren ifadelerin Türk edebiyatı alanında da dile getirildiği tespit edilmiştir. İnci Enginün’ün “Mukayeseli Edebiyat” adlı kitabında bahsi geçen Shakespeare’in çalışmalarıyla ilgili Halide Edib’in sözlerini bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Halide Edib’e göre, Shakespeare’in eserleri çeşitli milletler tarafından okunmakta ve onlar üzerinde benzer etkiler meydana getirmektedir. Halide Edib açısından böyle bir etkinin ortaya çıkmasında temel neden, söz konusu eserlerin farklı kültürlerle ait insanların ortak noktalarına hitap edebilmesidir (bkz. Enginün, 2011: 129). Dolayısıyla, Shakespeare’in eserleri hakkında Halide Edib’in dile getirdiği ifadeler, ortaya konulacak çalışmaların -hangi kültürden olursan olsun- insana hitap etmesinin ve insanı merkeze almasının önemine bir vurgu olarak yorumlanabilir.

Verilen açıklamalar ışığında, karşılaştırmalı edebiyat biliminde temel bakış açısının genel bir dünya edebiyatına ulaşmak, insanlığın mutluluğuna ve dünya toplumlarının barış ve kardeşlik içerisinde yaşamalarına çalışmak olduğu düşünülebilir. Ancak disiplinin tarihsel süreçteki seyrine dikkat edildiği zaman teori ile pratiğin birbiriyle örtüşmediği birçok örneğin olduğu görülmektedir. Özellikle terimin kendisinden önemli oranda söz ettirmeye başladığı 19. yüzyıldaki uygulamalara bakıldığında söz konusu durumun daha net yansımalarına şahit olunabilir.

Modern dönemde karşılaştırmalı edebiyatın ana vatanı olarak kabul gören Avrupa’da ulusçu akımların ortaya çıkması, birçok Avrupalı devletin farklı kıtalarda sömürge arayışına girmesi, ulusalcı ve hegomonik ve Batı-merkezli bir siyaset yaklaşımının tüm dünya devletleri üzerinde etkili olmasına yol açmıştır. Bu durumun, her alanda olduğu gibi, karşılaştırmalı edebiyat sahasında da yansıma bulacağı muhakkaktır. Bir diğer ifadeyle karşılaştırmalı edebiyat bağlamında 19. yüzyılın, Batılı toplulukların kendi edebî/kültürel eserlerini diğer dünya milletlerinin çalışmalarıyla karşılaştırarak üstünlüklerini ispatlamaya çalıştıkları bir dönem olarak açıklanabilir. “Özellikle Fransız karşılaştırmalı edebiyat kuramında bu daha yoğun bir şekilde gözlemlenebilir. Böylece edebiyat sadece kendisini tanımak değil aynı zamanda kendi kültürel kimliğini de ispatlamayı amaçlayan bir araç işlevi görür” (Ulağlı, 2006: 142).

Bu bağlamda Veysel Lidar ve Hande Altar Lidar “Karşılaştırmalı Edebiyat Biliminde Yeni Bir yaklaşım: Varyasyon Kuramı” adlı çalışmalarında Çinli teorisyen Cao’nun Batı-merkezli karşılaştırmalı edebiyat eleştirisine yer vermişler ve Cao’ya göre karşılaştırmalı edebiyat alanında Batı-merkezli yaklaşım tarzının, “karşılaştırmalı edebiyat düşüncesinin nüvesini oluşturan ‘dünya edebiyatı’ (Weltliteratur) kavramının içinin doldurulamamasına neden ol [duğuna]” dair eleştirisine göndermede bulunmuşlardır (Lidar, Altar lidar, 2020: 311).

İkinci dünya savaşı sonrası Amerika başta olmak üzere farklı kıtalardan birçok devletin karşılaştırmalı edebiyat disiplinine katkılar sunduğu görülmektedir. Çeşitli kültürlerden gelen katkılar karşılaştırmalı edebiyat alanına

birçok açıdan zenginlik kazandırmıştır. “Özellikle postkolonyal çalışmalar ve çeviri çalışmaları, ama aynı zamanda toplumsal cinsiyet çalışmaları, yeni tarihselcilik, ırk ve etnisite çalışmaları, travma çalışmaları okunan metinlerin yelpazesini küresel olarak genişletmenin yanı sıra bu metinlere dair teorik varsayımları da sorguya aç[mıştır]” (Bermann, ?: 30).

Karşılaştırmalı edebiyatın 20. yüzyıldaki değişimsel ve dönüşümsel seyrinin arka planında yaşanan sosyal, siyasal olayların etkisi göz ardı edilemez. Ardi ardına yaşanan iki dünya savaşı, emperyal devletlerin dünya genelinde meydana getirdiği korku, sömürünün yol açtığı acımasızlık ve bunlar gibi adaletten, eşitlikten, insanca yaşamdan uzak daha pek çok faktör, dünya genelinde huzursuzluğa, kin ve nefrete, isyan ve kaosa yol açmıştır. Söz konusu zaman diliminde sömürülenler kadar sömürüyü gerçekleştirenlerin de tam anlamıyla mutlu oldukları söylenemez. Nitekim yaşanan iki dünya savaşı, emperyalist devletlerdeki doyumsuzluğun, açgözlülüğün, daha fazla para ve toprak elde etme hırsının bir sonucu olarak açıklanabilir. Kısaca dünya genelinde meydana gelen sorunlar yeni arayışları tetiklemiş, birçok kıtada sömürüye ve işgale uğrayan milletler isyan bayrağını açarak ve zorlu koşulları göze alarak özgürlüklerini kazanmanın yoluna düşmüşlerdir. Özgürlük, adalet, eşitlik uğruna verilen uğraşlar, dökülen kanlar sonuçsuz kalmamıştır. Böylece birçok kıtadan pek çok ulus, emperyal devletlerin boyunduruğundan kendilerini kurtararak özgür birer devlete sahip olmanın mutluluğunu elde etmişlerdir.

Siyasal anlamda egemenliklerine kavuşan bu toplumlar, benzer bir yaklaşımı yazınsal konularda da elde etmenin uğraşını vermeye başlamışlardır. Kendilerinde olan yazınsal birikimin sömürgeci devletler tarafından onlara kazandırılmış olduğuna dair iddialara karşı çıkmışlar ve kendi edebî/kültürel değerlerinin gücünü ortaya koymaya yönelik çalışmalar yapmışlardır. Hatta kendilerine ait bazı kültürel varlıkların sömürgeci ülkelere geçerek onlarda kazanıma dönüştüğünü vurgulamaya çalışmışlardır. Böylelikle “sözü edilen bu ülkeler, bu tavırla bir yandan yıllarca kültürsüzlük ve taklitçilikle suçlanmışlıklarına cevap verirken diğer yandan yıllarca kendi edebi zenginliklerini bulmak, kendilerini tanımak ve kendilerine güvenmek, daha fazla bağımsızlıklarını perçinlemek istemektedirler” (Tekşan, 2011: 95).

Karşılaştırmalı edebiyat, her geçen zaman diliminde farklı konular ekseninde gelişim göstermeye devam etmiştir. Özellikle bilimsel ve teknolojik anlamda dünya genelinde yaşanan ilerlemeler, uluslara olanaklar sunmakta ve farklı toplumların birbirleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmasına fırsat vermektedir. Ulaşım imkânlarındaki kolaylıklar, iletişim alanında yaşanan gelişmeler insanların farklı milletler ve kültürlerle olan ilişkilerinde de yansıma bulmakta ve bu durum doğrudan ve dolaylı olarak edebî/kültürel alanlarda da kendisini göstermektedir. Böylelikle, bahsi geçen gelişmelerin kaynaklık ettiği pek çok konu, kültürler üstü bakış açısına sahip karşılaştırmalı edebiyatçı için işlenmeyi bekleyen malzemeler olarak düşünülebilir.

Ülkelerin siyasal yaşam koşullarının da karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarına etki edeceği söylenebilir. Demokratik anlamda güçlü, bireysel hak ve özgürlüklerin kanunlarla sağlandığı, baskı ve sansürden uzak

toplumların dışı açılmaları ya da dıştan gelecek etkiye açık olmaları, söz konusu toplulukların yazınsal çalışmalarında da önemli oranda etki meydana getireceği ve gelişim sağlayacağı kaçınılmazdır. Böyle bir durum, karşılaştırmalı edebiyat incelemeleri yapılmasına daha uygun bir zemin hazırlayacaktır.

Karşılaştırmalı edebiyat, çeşitli edebiyatları ulusüstü bir yaklaşımla ele almaktır. Aslında pek çok konuda ulusüstü bakış açısı zorunlu bir durum olarak kendisini ortaya koymaktadır. Söz gelimi Türk edebiyatında roman türünün tarihsel süreçteki seyrini tespit ve tahlil etmek isteyen bir teorisyenin Batılı toplulukların edebiyatlarına hiç bakmadan sadece Türk edebiyatı sahasında konuyu ele almakla yetinmesi, türün gelişim evresinin tam olarak anlaşılmasını sağlamayacağı muhakkaktır. Bu konuda bir diğer örnek Divan edebiyatı üzerinden verilebilir. Klasik edebiyat olarak da adlandırılan Divan edebiyatı dönemine ait edebî/kültürel bir eseri Arap ve Fars edebiyatlarının etkilerini dikkate almadan sadece Türk edebiyatı ekseninde incelemek, uzmanı çalışmadan beklenen verilere ulaştırmayacaktır. Nitekim Gürsel Aytaç konuyu pek çok tür bağlamında ele almakta ve “gerek şiir, gerek tiyatro, gerekse anlatı formlarından birine ait herhangi bir türün gelişimini incelemeye kalkmak, ulusal edebiyatın sınırlarını aşmayı gerektirir” (Aytaç, 2009: 89) sözleriyle karşılaştırmalı çalışmaların önemli bir özelliği olan ulusüstü yaklaşımın gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Yazınsal ürünlere ulusüstü yaklaşım, karşılaştırmalı edebiyat uzmanına konuları ele alma anlamında çoğulcu bakış açısı fırsatı vermektedir. Bir diğer ifadeyle, karşılaştırmalı bir çalışma yapan kişi, incelediği konulara pek çok açıdan bakabilme ve yorumlayabilme olanağı bulacaktır. Böyle bir çalışma ise çoğulcu yaklaşımın yol açtığı yorumla zenginleşerek daha fazla kazanımların elde edilmesini sağlayacaktır. Çoğulcu bakış açısı -aynı zamanda- çeşitli eserleri birçok açıdan ele almaya imkân vermesi nedeniyle kişiye kendisinden olmayana daha iyi tanıma ve anlama fırsatı da sunacaktır. Bu durum ise dünya milletlerinin birbirleriyle olan çatışmalarının önüne geçilebilmesi, huzur ve barış dolu toplumsal bir mutabakata yol açabilmesi adına önemlidir.

Karşılaştırmalı edebiyat biliminin tanımı, gelişim seyri ve işlevi üzerine verilen açıklamalardan sonra disiplinin kültürler ve disiplinler arası biçim kazanmasında etkin olan bazı konuları alt başlıklar şeklinde bu çalışmada ele almak da fayda vardır. Bunlar; karşılaştırmalı edebiyat-etki/etkileşim, karşılaştırmalı-disiplinlerarası ilişkiler ve karşılaştırmalı edebiyat-edebî çeviri olarak tasnif edilebilir.

Karşılaştırmalı Edebiyat-Etki/Etkileşim

Kültürel, sosyal, ekonomik vb. her alanda meydana gelen bir gelişme, ortaya konan bir başarı öncesi ve sonrası olmadan değerlendirilemez. Bir diğer ifadeyle bilimsel, kültürel her türlü çalışma, kendisinden öncekinin devamı olduğu gibi, kendisinden sonra yapılacak çalışmalara da bir basamak olacaktır. Söz gelimi, kaleme alınmış edebî/kültürel bir eser, kendisinden önceki eserlerden izler taşıdığı gibi, kendisinden sonra yazılacak eserlere de katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla farklı dil ve kültürlerde kaleme alınmış her tür çalışmanın bir diğerinden izler taşıdığı, birbirlerinden etkiler barındırdığı düşünülebilir. Mesut Tekşan da çalışmasında konuya bu bağlamda göndermede bulunmakta ve şöyle bir yaklaşımla etki ve etkileşimin önemine dikkati çekmektedir:

“Bütün kültürlerin, dillerin hatta dinlerin bir birlerinden etkilendiklerini ve birbirlerinin içinde belli izler ve daha genel anlamda izlekler olarak sürüp gittiğini söylemek mümkündür. İnsanoğlu ilk gün kültür adına, sanat adına hatta bilim adına ne üretmişse birbirlerinden aldıklarını geliştirerek, genişleterek, zenginleştirerek yapmıştır” (Tekşan, 2011: Xiii).

Her bir kültürün birbirinden izler taşıması, birinin diğerinden etkilenmiş olması, birçok açıdan hem zenginliğe hem de devamlılığa yol açacaktır. Bu durumu Hegelci felsefenin diyalektik mantığı olan tez, antitez ve sentez yaklaşımıyla da açıklamak mümkündür. Söz konusu bakış açısına göre hiçbir kavramın değişmez bir içeriği ya da sabit bir anlamı yoktur. Her tez bir antiteze ve böylece bir senteze doğru hareket halindedir ve bu gelişim “Mutlak İdeaya” erişinceye kadar devam edecektir (bkz. Cevizci, 2014: 826-830). Bu mantığa göre, yaşamsal alandaki her konuda gelişimin sürekliliği kaçınılmaz bir zorunluluktur ve bu gelişimde etki ve etkileşim önemli konu başlıklarındandır. Nitekim yazınsal çalışmaların bu yönüne vurgu yapan Maxim Gorky de, söz konusu durumu entelektüel gelişmenin bir gereği ve edebî miras kanununun zorunlu bir yansıması olarak ifade eder ve şöyle bir örnekle konuyu açıklar; “Stendhal, Balzac, Flaubert ve Maupassant birbirlerinden soyutlanmış düşünülemezler, her biri öncekilerden etkilenmiştir. Eğer Stendhal ve Balzac yapıtlarını tamamlanmamış bıraksalardı Flaubert ve Maupassant onlar için tamamlamış olacaktı” (Gorky, 1934: 75; akt. Aydın, 2008: 78).

Yazınsal çalışmalarda etki ve etkileşim konusunun karşılaştırmalı edebiyat alanında da önemli başlıklarından biri olarak öne çıktığı görülmektedir. Cemal Sakallı, karşılaştırmalı edebiyat biliminin etki ve etkileşim bağlamındaki işlevinin, her hangi bir yazarın bir diğer yazardan neleri alımladığını ve onlara yeniden biçim kazandırdığını tespit etmek suretiyle söz konusu eserdeki yabancı ve özgün unsurları belirlemek olmadığını ifade eder. O, disiplinin görevini bir yazarın farklı eserlerden alımladıklarıyla ne gibi keşiflere kapı açtığını, yeni ve özgün bireşimler oluşturduğunu ve bu metinlerin diyalektik gelişimlerini tespit ve inceleme şeklinde açıklar. Dolayısıyla Sakallı’ya göre, karşılaştırmalı edebiyatçı tarafından farklı kültürlere ait yazınlar arasında yapılan ve yapılacak olan etki ve alımlamaya yönelik araştırmalar belli bir amaca ulaşmak için başvuru bir araçtır (bkz. Sakallı, 2014: 165).

Karşılaştırmalı edebiyat üzerine çalışmalar yapan bazı uzmanlar, etki konusunu etkileyen ve etkilenen şeklinde iki kısma ayırmaktadırlar. Bu yaklaşım biçimi, bir eserin ya da yazarın sürekli olarak diğer eserler veya yazarlar üzerinde etki meydana getirdiği, söz konusu eser ya da yazarın hiçbir etki altına girmediği şeklinde bir bakış açısı olarak özetlenebilir. Özellikle dünya klasikleri olarak da adlandırılan eserlerin tüm dünya toplumları üzerinde ortaya koyduğu etkiden hareketle böyle ifadelerin dile getirildiği düşünülebilir. Dünya genelinde kendisinden bahsettirmiş eser ve yazarların farklı milletlerin edebiyatları ve yazarları üzerinde etki ya da esin meydana getirmiş olabileceği söylenebilir. Ancak söz konusu eser ve yazarların da etki altında kalmış olabileceği göz adı edilemez. Cemal Sakallı, bu konuyla ilgili olarak eserinde Van Tieghem’in görüşlerine yer verir ve Tieghem’in her tür eser ve yazarın etki altında kalabilmesinin mümkün olduğunu düşündüğüne, bu nedenle yazınları etkilenen ya da etkileyen şeklinde ayrıma tabi tutmanın yanlış bir yaklaşım biçimi olarak ifade ettiğine dikkati çeker (bkz. Sakallı, 2014: 36).

Dolayısıyla bir eser ya da yazar, başka eser ve yazarlara etki edebildiği kadar onların da etkisi altında kalabilir. Söz gelişi bir zamanlar Fransa ve İngiltere gibi ülkelerin sömürsüne maruz kalmış birçok ülke, kültürel ve edebî kaynaklarında sömürgeci devletlerin etkisini kabullenmekle birlikte, kendilerinin de sömürgecilerin edebî/kültürel kaynaklarına etki etmiş olduklarını iddia etmektedirler. Söz konusu iddia, etkinin tek yönlü olmayıp çift taraflı meydana geldiğini göstermektedir (bkz. Tekşan, 2011: 95).

Karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında etki konusu irdelenirken, etki ile taklit kavramları arasındaki ayrıma da yer yer göndermede bulunulduğu tespit edilmiştir. Türkçe Sözlük'te etki; "bir kimse veya nesnenin başka bir kişi veya şey üzerindeki gücü" (Türkçe Sözlük, 2011: 830), taklit ise "belli bir örneğe benzemeye veya benzetmeye çalışma" (Türkçe Sözlük, 2011: 2251) şeklinde tanımlanmaktadır. Verilen tanımlardan her iki sözcüğün farklı anlamsal içeriğe sahip oldukları anlaşılmaktadır. A. M. Rousseau ve Cl. Pichois da etki ile taklit terimleri arasında fark olduğunu ifade ederler. Her iki teorisyen etkiyi zorunlu bir hedef olma şeklinde açıklarken, taklidin sosyolojik ve ceza hukuku ile ilişkili ve hiç bir sistemsal özelliğinin olmadığını altını çizerler (Rousseau, Pichois, 1994: 88).

Son söz olarak, hiçbir insan ve toplumun kendi başına gelişim gösteremeyeceği ya da göstereceği gelişimin sınırlı olacağı göz önüne alındığında, her kişi ve topluluğun farklı kişi ve topluluklarla ilişki kurması zorunlu bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden gerek bireysel gerekse toplumsal bağlamda etkileşimi; gelişimin, ilerlemenin kaçınılmaz bir sonucu olarak düşünmek lazım gelmektedir. Kültürlerarası ve ulusüstü çalışmalar yapan karşılaştırmalı edebiyatçıların da incelemelerinde etki/etkileşime detaylı bir şekilde vurgu yapmalarının ortaya konulacak veriler açısından önemli olduğu söylenebilir.

Karşılaştırmalı Edebiyat-Disiplinlerarası İlişkiler

Karşılaştırmalı edebiyat biliminde önemli konu başlıklarından bir diğeri ise karşılaştırmalı edebiyatın sosyal bilimlerin diğer disiplinleriyle olan ilişkisidir. Edebiyatın kendi başına var olmadığını, sosyal, kültürel, ekonomik ve daha pek çok faktörün edebî/kültürel eserlerin ortaya çıkmasına zemin hazırladığını göz ardı etmemek lazımdır. Bu bağlamda, dünya milletlerine ait her türden durumun doğrudan ya da dolaylı bir şekilde edebiyata da etki edeceği, disiplinin biçim kazanmasına yol açacağı söylenebilir. Söz gelimi, on dokuzuncu yüzyılda Avrupalı ülkelerin edebiyatlarındaki konuların, mevcut dönemde kıtada meydana gelen siyasal, sosyal ya da ekonomik, kültürel her detaydan etkileneceği muhakkaktır. Bir diğer ifadeyle, on dokuzuncu yüzyıl Avrupasında ortaya çıkan ulusçu akımların onların edebiyatlarına da etki edeceği ve edebî/kültürel çalışmalarında ulusçu yaklaşımların yer alacağı kaçınılmazdır. Dolayısıyla dönemin Avrupasındaki çeşitli edebiyat ürünleri üzerine inceleme yapacak bir karşılaştırmalı edebiyatçının, çalışmasının arka planını tespit edebilmesi için konuyu disiplinlerarası bağlamda ele alması bir gerekliliktir. Nitekim Emel Kefeli karşılaştırmalı edebiyatın tanımını yaparken disiplinin farklı disiplinlerle olan ilişkisine de gönderme yapar:

“Karşılaştırmalı edebiyat benzerlik, tesir ve yakınlık meselelerini inceleyen sistemli bir sanat olarak nitelenir. Farklı milletlerin, farklı dil ve kültürlerin edebî metinlerini inceleyerek onlar arasındaki paralelliği, benzer ve farklı noktaları tespit eden bu sanat dalı aynı zamanda felsefe, sosyoloji, psikoloji, sinema gibi sahalarda edebiyat arasında ilişki kurarak daha geniş bir bakış açısı kazandırır” (Kefeli, 2000: 9).

Cemal Sakallı da “hiçbir yazınsal temas olmadan, benzer akımların, türlerin, yapıtların ulusal yazınlarda ortaya çıkması, benzer tarihsel ve toplumsal gelişmelere dayanır” (Sakallı, 2014: 74) sözüyle konuya göndermede bulunmuş ve karşılaştırmalı edebiyat incelemeleri yaparken sosyal, kültürel, ekonomik arka planının üzerinde durulmasının önemine dikkati çekmiştir. Serhat Ulağlı ise disiplinin bu yönüne farklı bir söylemle vurgu yapmakta ve karşılaştırmalı edebiyatın diğer disiplinlerle olan ilişkisini şöyle bir bakış açısıyla ele almaktadır; “bu yaklaşım ile eskimiş bir yöntem olan edebiyatlar içindeki ortak veya farklı yapıların birbirleri ile karşılaştırılması bir kenara bırakılarak benzerliklerin ve farklılıkların doğuşunu hazırlayan nedenler ve mentalite incelenmeye başlanmıştır” (Ulağlı, 2006: 149-150).

Verilen açıklamalardan hareketle, farklı iki edebiyat ürünü üzerine yapılacak karşılaştırmalı bir çalışmada her iki eserin ortaya çıktığı sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik vb. koşulların önemli birer unsur oldukları söylenebilir. Nitekim A. M. Rousseau ve Cl. Pichois de “kuşkusuz, edebiyatları karşılaştırmakla karşılaştırmalı edebiyat yapılmaz” (Rousseau, Pichous, 1994: 19) ifadeleriyle konuya yaklaştıkları ve karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında disiplinlerarasılığın çok önemli bir yere sahip olduğuna göndermede buldukları düşünülebilir.

Böylelikle, ele alınan çeşitli eserlerdeki benzerlik ya da farklılıklar, söz konusu eserlerin ortaya çıktığı sosyal, kültürel, sanatsal, ekonomik koşullarla ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılır. Söz gelimi, incelemesi yapılacak iki farklı milletten iki romanın arka planında benzer sosyal, siyasal gelişmeler varsa her iki eserin bu gelişmelerden doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilenebilecekleri göz önüne alınırsa bahsi geçen romanlarda benzer ortak noktaların olacağı muhakkaktır.

Edebiyat ürünlerinin ortaya çıkmasında sosyal, kültürel, ekonomik faktörlerin yanında yaşamın sürdürüldüğü mekânların yer aldığı bölgenin iklimsel koşullarının da etkin olduğu ifade edilmektedir. Mme de Stael etki konusunu bu bağlamda ele alır ve iklimin edebiyat çalışmalarının şekillenmesinde önemli bir faktör olduğunun altını çizerek sözlerini Avrupa’nın kuzey ve güneyinde yaşayan şairlerin meydana getirdikleri çalışmalar üzerinden örneklendirir:

“Kuzeyde hoşça giden tasvirlerle, Güneyde hatırlamaktan zevk duyulan tasvirler arasındaki farkların esaslı sebeplerinden biri, elbette iklimdir. [...] Güney şairleri durmadan serinliğin, sık ormanların, berrak derelerin hayalini, hayatın her duygusuna katarlar. [...] Kuzey milletleri ise zevklerden ziyade acıyla ilgilenir; bu sebepten muhayyileleri daha verimlidir. Tabiat manzarası onlar üzerinde çok büyük bir tesir icra eder ve bu tesir tabiatın oralarda görüldüğü, yani daima kapalı ve hüzünlü bir tesir olur” (Stael, 1997: 178-179; akt. Sakallı, 2014: 20).

Her bir edebiyat eseri, aynı zamanda ortaya çıktığı zaman diliminin havasını da içinde barındırmaktadır. Yazarın kişisel yetisi ne denli etkili ve etkin olsa da, ortaya konan çalışmanın bulunulan zamanın ruhunu yansıttığını

ifade eden Kamil Aydın “yapıt, yazarın entelektüel ve sanatsal kişiliğinin biçimlenmesine yardımcı olan kültürün belirli bir evresinde duyulur ve yaratılır” (Aydın, 2008: 68) sözüyle konuya vurgu yapar. Benzer bir yaklaşım Rousseau ve Pichois tarafından da dile getirilmekte ve konu şöyle bir örnekle somutlaştırılmaktadır; “bir metni bir dolaba saklayınız. Yüzyıllar sonra onu oradan çıkardığınızda; sadece yeni yorumlar yüzünden değil, aynı zamanda dilde, düşünce ve hissetme biçimlerindeki gelişme yüzünden, söz konusu metnin son derece değişmiş olduğunu görürsünüz” (Rousseau, Pichois, 1994: 170).

Karşılaştırmalı edebiyat bağlamında ele alınacak edebiyat eserlerinin ortaya çıktığı sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik, iklimsel, zamansal ve daha pek çok faktörün önemli birer arka plan olarak ele alınması ve karşılaştırmalı çalışmanın böylesi bir artalan üzerinden inşa edilmesi, incelemenden istenen verilere daha net ulaşılmasına kapı açacaktır. Dolayısıyla karşılaştırmalı edebiyat ile sosyal bilimler sahasının diğer disiplinleri arasında önemli bir ilişki vardır ve bu ilişki açığa çıkarılmadan sadece ele alınacak edebiyat ürünleri üzerinden karşılaştırmalı çalışma yapmak istenen sonuçlara ulaşılmasını sağlamayacaktır.

Karşılaştırmalı Edebiyat-Edebî Çeviri

Karşılaştırmalı edebiyat alanında öne çıkan başlıklardan bir diğeri ise farklı dillerde yazılmış eserlerin orijinalinden mi ya da çevirilerinden mi yararlanılacağıdır. Bu konuda da birden fazla görüşün alan uzmanları tarafından dile getirilmiş olduğu görülmektedir. Bir karşılaştırmalı edebiyatçının çeşitli ulusları kapsayan bir konuda yapmayı planladığı bir inceleme için söz konusu kitapların yazıldığı dili öğrenmesinin, deyimlerinden atasözlerine kadar pek çok detaya vakıf olmasının hem zamansal hem de ekonomik anlamda zorlukları vardır. Ancak böyle bir çalışmanın çevirisi yapılmış eserler üzerinden icra edilmesi, karşılaştırmayı yapacak uzmana sağlayacağı kolaylığı yanı sıra ortaya konulması planlanan inceleme açısından da hızlı sonuç elde edilmesine imkân tanıyacağı muhakkaktır.

Bu bağlamda Gürsel Aytaç, karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının çeviri kitaplar üzerinden yapılmasının daha fazla kişiye hitap edeceğini vurgular ve konuya Türk yazarlar üzerinden göndermede bulunur. O, çeviri eserlerin Türk yazarlarının farklı kültürlerle ve edebiyatlara açılmalarını sağlayacağını, bu durumun onları daha geniş bir ufka sahip kılacağını ifade eder. Böylelikle, karşılaştırmalı edebiyat incelemelerinde edebî çevirilerin önemli bir işleve sahip olduğunun altını çizer (bkz. Aytaç, 2009: 10-11).

Çeviri eserler, karşılaştırmalı edebiyatçıya ufuk genişliği kattığı gibi düşünürün ait olduğu kültür ve edebiyat dünyasında da zenginlik meydana getirir. Böylelikle çeviri eserler, kültürlerarası kazanımlara da basamak oluşturur. Böylece, çevirisi yapılmış kitapları edebî/kültürel incelemelerde önemli birer kaynak olarak düşünmek lazım gelir. Faruk Yücel, karşılaştırmalı edebiyat ve çeviri çalışmalarının sağladığı kültürler arası kazanımları şu satırlarla dile getirmektedir:

“Farklı dil ve kültürü yansıtan metinlerin karşılaştırılması ve irdelenmesi ya da birbirlerine çeviri yoluyla aktarılması, kültürler arası iletişimi artırmaktadır. Bu nedenle, bu alanda yapılan çalışmalar kültürleri

yaklaştırmada önemli bir işleve sahiptir. Bu yaklaşma, karşılaştırmalı edebiyat ve çeviri düzleminde başka kültürlerle ortak yanlarını keşfetmeyi sağlamakta ya da her kültürün ne kadar kendine özgü olduğunu okurlara dolaylı olarak aktarmaktadır. Farklı olanın 'ötekileştirmeden' algılanması/alınlanması ancak farklılıklardan birlik oluşturarak, onları bir araya getirerek ya da benzer/ortak olduğu düşünülen birçok olgunun/değerin varlığının tanıtılarak gösterilmesi açısından son derece önemlidir" (Yücel, 2013: 359).

Karşılaştırmalı edebiyat incelemelerinde çeviri çalışmalarının, kültürel etkileşime, edebî gelişmelere sunduğu katkıların altını çizen bir diğer düşünür ise İnci Enginün'dür. Enginün, meydana gelmiş ve kendisinden söz ettirmiş kültürel hamlelerin arkasında çevirilerin önemli bir unsur olduğunu beyan eder. Söz konusu durumun çevrilen dilin ait olduğu kültüre ve sosyal hayata yeni ufuklar açılmasına neden olduğunu vurgular. Bu yüzden çeviriyi yapan kişinin işlevinin çok önemli olduğunu ifade ederek şöyle bir örnekle konuyu somutlaştırmaya çalışır:

"Shakespeare'i Alman kültürünün temel kaynaklarından biri haline getiren 1797-1810 arası [...]Schelegel-Tieck Shakespeare külliyyatı çevirisidir. Bu çeviri sayesinde ki Shakespeare klasik Alman şairlerinden biri haline girmiş ve bol bol okunmuş ve oynanmıştır. Büyük yazarların kendi yaratıcı eserleri kadar, büyük çevirilerin de dili işleyip geliştirmekte rolleri vardır. Avrupa dillerinin ortaya çıkışında Latin ve Grek klasiklerinden yapılan çeviriler önem taşır" (Enginün, 2011: 19-20).

Yukarıda verilen alıntıda Enginün, çeviri eserlerin Avrupa dillerinin gelişimine sundukları katkıların altını çizmektedir. Benzer bir yorum Horst Rüdiger tarafından da dile getirilmiştir. Rüdiger, çeviri eserlerin Avrupa yazınının oluşmasına ve ulusal yazınların gelişmesine katkı sağladığını, böylelikle kaynak dildeki düşünsel birikimin yanında ifade biçimlerinin, sanatsal biçemlerin, izlek ve konuların da amaç dile yansımaya neden olduğunun altını çizmiştir (bkz. Rüdiger, 1971: 47-50; akt. Sakallı, 2014: 89).

Enginün, çeviriye ve çevirmene verdiği önemin altını çizerken, bir sanat olarak açıkladığı çevirinin, aynı zamanda olumlu olduğu kadar olumsuz ve yıkıcı etkilerinin de olabileceğini belirtir (bkz. Enginün, 2011: 19). Şeyda Ülsever de çeviri eserler vasıtasıyla yabancı ve öteki olarak görülen kültürel değerlerin erek kültür içerisine sızabileceğini ya da erek kültürden yabancı ve öteki kültürel değerlere doğru kaymalar olabileceğini belirtir. Hatta erek kültüre ait toplumun çeviri vasıtasıyla gelen olumsuz değerleri doğrudan kabullenme yoluna gidebileceklerini de ifade eder (bkz. Ülsever, 2005: 106).

Çeviri çalışması, çevirisi yapılacak eseri yeniden yorumlama olarak da açıklanmaktadır (bkz. Sakallı, 2014: 54-55). Böyle bir bakış açısından hareketle, yapılacak bir çeviride, çeviriyi gerçekleştirecek kişinin kişisel birikiminin ve kültürel donanımının önemli olduğu, ayrıca söz konusu birikim ve donanımı yapacağı çeviride harmanlamasının gerekli bir durum olduğu söylenebilir.

Edebî çevirinin işlevine yönelik farklı farklı teorisyenler tarafından dile getirilen görüşlerden hareketle, edebiyat eserlerinin çeviriler yoluyla daha geniş kitlelere ulaşacağı, çeşitli kültürel birikim içeren kitapları okuyan kişilerin bakış açılarının genişleyeceği ve kişisel donanımlarının zenginleşeceği, kısaca kaynak dildeki kazanımların, çeviri

yoluyla erek dile aktarılacağı şeklinde çoğunlukla olumlu ve tavsiye edilir bir yaklaşımla konunun ele alındığı anlaşılmaktadır. Ancak yabancı kültürün olumsuz yönlerinin de çeviriler yoluyla erek kültüre sızmalar yapabileceği şeklinde açıklamaların da olduğu görülmektedir. Böyle bir bakış açısının aynı zamanda çeviri çalışmaları hakkında olumsuz bir yaklaşımı da içinde barındırmış olduğu söylenebilir. A.M. Rousseau ve Cl. Pichous ise konuya farklı bir açıdan bakmakta ve kitapların orijinal dilinden okunmasına yönelik bir yaklaşımı savunarak sözlerini şu satırlarla kanıtlama yoluna gitmektedirler:

“Ama Racine'i asıl metninden okumak, onu anlayıp sevmek için bütün şansını denemek anlamına gelmez mi? Shakespeare'in uzun bir süre Fransızların gözünde tuhaf olarak kalması, yine onlarca Puşkin'in şiirinin ölü bir edebiyat olması, bu eserlerin yalnızca çevirilerini okumak zorunda bırakıldıklarından ya da hala bırakılıyor olmalarından kaynaklanıyor mu” (Rousseau, Pichois, 1994: 53-54)?

Son söz olarak edebiyat eserlerinin çevirilerinden mi, orijinalinden mi okunması gerektiği konusunda çeşitli görüşlerin olduğu görülmektedir. Bazı düşünürler yapılacak çalışma bağlamında ele alınacak eserleri yazıldığı diller üzerinden okuyup değerlendirmeyi uygun görüp tavsiye ederken, kimi uzmanlar ise bir dili tamamen öğrenip aslını anlayacak kadar bilmenin zorluklarına göndermede bulunarak çevirisi yapılmış eserlerden de yararlanılabileceğini ifade etmişlerdir. Bu açıklamalardan hareketle, kaynakların gerek orijinalinden gerekse çevirisinden yararlanılabileceği şeklinde bir sonuç ortaya konabilir.

Özetle bireye, topluma, dile, kültüre işlevsel bağlamda bu denli katkısı olan edebî çevirilerin karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları açısından da çok önemli bir yere sahip olduğu ifade edilebilir. Kişisel birikim ve kültürel donanımla zengin bir yorum kazanan çeviri eserin, erek dile ve kültüre sağladığı katkı, meydana getirdiği zenginlik karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları bağlamında ele alınmayı bekleyen, üzerine düşünce üretilmesi lazım gelen bir sahadır. Böylelikle karşılaştırmalı edebiyatçı, çeşitli dil ve kültürlerle ait eserlerle yapacağı incelemede söz konusu kitapların hem orijinallerinden hem de çevirilerinden yararlanabileceği ve çalışmasını yapabileceği söylenebilir.

SONUÇ

Karşılaştırmalı edebiyat bilimi, çeşitli edebiyat ürünlerinin farklı ve ortak özellikleri bağlamında ele alındığı ve yorumlandığı bir disiplin olarak açıklanabilir. Söz konusu bu eserler, aynı dil ve kültürden olabileceği gibi, farklı dil ve kültürel kaynaklardan da meydana gelebilir. Ancak, incelemenin yapılacağı eser sayısının birden fazla olması gerekmektedir. Ayrıca ele alınacak kitapların yazılmış oldukları dil üzerinden de, çevirilerinden de yararlanılması mümkündür.

Bu disiplinin temelinde Alman düşünür Goethe'nin "Weltliteratur" olarak adlandırılan yaklaşımı vardır. "Weltliteratur", farklı ulusların ürettiği edebiyat eserlerinin aidiyet durumu gözetilmeksizin tüm insanlara ve insanlığa hitap etmesinin ve böylelikle tüm insanlığı kapsayan genel bir dünya edebiyatına ulaşılmasının hedeflendiği bir bakış açısı olarak açıklanabilir. Bir diğer ifadeyle böyle bir yaklaşım, tüm dünya ülkelerinden ortaya çıkan edebiyat ürünlerinin "Weltliteratur" kavramının çatısı altında toplanması ve farklılıklardan bireşimlere ulaşılması şeklinde özetlenebilir.

Her ne kadar teorik anlamda böyle bir söylem dile getirilmiş olsa da, uygulama konusunda yer yer tutarsızlıkların olduğu da bir durum tespittir. Dönemsel koşulların da etkisiyle karşılaştırmalı edebiyat, ekonomik açıdan güçlü olan devletlerin kendilerini kültürel anlamda da ispat etmek için başvurdukları bir disiplin olarak da ifade edilmektedir. Özellikle sömüren ve sömürülen devletlerarasında üst kültür-alt kültür şeklinde yapılan ayrımlar üzerinden disiplinin, emperyalist bazı devletler tarafından kullanılmaya çalışıldığı bir araç olarak da tanımlandığı görülmektedir. Karşılaştırmalı edebiyatın ana vatani olarak kabul edilen Avrupalı devletlerin -özellikle Fransa'nın- söz konusu dönemde farklı kıtalarda yaşayan uluslara yapmış oldukları insanlıktan uzak tutum ve davranışların disipline karşı böyle bir bakış açısı oluşmasına neden olduğu düşünülebilir.

Karşılaştırmalı edebiyat, sömürülmüş toplumların da kendilerini, kültürlerini, edebiyat eserlerini ortaya koyma, ispatlama anlamında yararlandıkları bir disiplin olmuştur. Özellikle kendilerindeki mevcut edebî, kültürel birikimin temelinde sömürgeci devletlerin sağlamış oldukları katkıların önemli bir kaynak olduğuna dair iddiaları çürütmek, söz konusu gelişmişliğin kendi iç dinamiklerinden kaynaklandığını göstermeye çalışmak bağlamında karşılaştırmalı edebiyatın önemli bir işlev icra ettiği söylenebilir. Nitekim üçüncü dünya ülkeleri olarak da ifade edilen bahsi geçen devletlerin benzer amaçlar çerçevesinde yapmış oldukları karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları disipline çok yönlülük ve zenginlik kazandırmıştır.

Birden fazla boyuta sahip olan karşılaştırmalı edebiyat, çeşitli eserlerde farklı ve ortak noktaları bulmak, söz konusu eserlerin birbirlerinden etkilenip etkilenmediklerini tespit etmek ve elde edilen bulguları yorumlamak şeklinde kısaca tanımlansa da, disiplinin uzmanları böyle bir çalışmayı sadece incelemesi yapılan kitaplarla sınırlandırmamaktadırlar. Karşılaştırmalı edebiyatçıların, ele alınan eserlerin arka planında ne gibi sosyal, kültürel, ekonomik vb. faktörlerin yer aldığını açığa çıkarmak, bahsi geçen faktörlerin eserler üzerinde hangi

oranda etki barındırdığını tespit etmek ve bütün bunları kendi birikimleri çerçevesinde yorumlamak suretiyle incelemelerini biçimlendirmeye çalıştıkları söylenebilir.

Bu yüzden karşılaştırmalı edebiyat bilimi, sosyal bilimler alanındaki birçok disiplinle ilişki içerisindedir, bir diğer ifadeyle karşılaştırmalı edebiyatın merkezinde disiplinlerarası çalışmalar önemli bir yer tutar. Böylelikle yapılan çalışmanın artalanı ortaya konulmuş olur. Ayrıca karşılaştırmalı edebiyatçının ele alacağı her kitabın yazıldığı dili tam anlamıyla bilmesinin zorlukları göz önüne alındığında, söz konusu uzmanın incelemesini çevirisi yapılmış kitaplar üzerinden de tamamlayabileceği ifade edilebilir.

Son söz olarak disiplinlerarası ve kültürlerarası ve daha pek çok özelliği olan karşılaştırmalı edebiyat, çeşitli edebiyatların buluşma noktası olarak düşünülebilir. Bu alanda ortaya konulacak çalışmalarla farklı toplumların ortak noktalarına vurgu yapılabilir. Böylesi bir durum ise dünya genelinde düşmanlığın, kargaşa ve kaosun ortadan kalkmasına olanak sunabilir. Daha hoşgörülü, birbirini daha iyi tanıyan ve anlayan bir dünya toplumu oluşmasına kapı açabilir. Dolayısıyla daha mutlu, refah düzeyi yükselmiş ve huzurlu toplulukların artması, dünya barışının sağlanmasında ve kalıcı hale gelmesinde önemli bir aşama olarak öngörülebilir.

KAYNAKÇA

- Aydın, Kâmil (2008). Karşılaştırmalı Edebiyat, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Aytaç, Gürsel (2009). Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Say Yayınları, İstanbul.
- Bermann, Sandra (?). Karşılaştırmalı Edebiyat ve Dünya Edebiyatı, Çeviren: Oğuz Tecimen, NOTOS, s.27-37.
- Cevizci, Ahmet (2014). Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a, Say Yayınları, İstanbul.
- Enginün, İnci (2011). Mukayeseli Edebiyat, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Kefeli, Emel (2000). Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri, Kitabevi, İstanbul.
- Lidar, Veysel - Altar Lidar, Hande (2020) Karşılaştırmalı Edebiyat Biliminde Yeni Bir Yaklaşım: Varyasyon Kuramı, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 21, s. 298-314.
- Rousseau A.M. - Pichois Cl. (1994). Karşılaştırmalı Edebiyat, çev. Mehmet Yazgan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Sakallı, Cemal (2014). Karşılaştırmalı Yazınbilim ve Yazınlararasılık / Sanatlararasılık Üzerine, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Tekşan, Mesut (2011). Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Kriter Yayınevi, İstanbul.
- Türkçe Sözlük. (2011) Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ulağlı, Serhat (2006). İmgebilim "Ötekinin" Bilimine Giriş, Sinemis Yayınları, Ankara.
- Ülsever, R. Şeyda (2005). Karşılaştırmalı Edebiyat ve Edebi Çeviri, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi, Eskişehir.
- Wellek, René (2010) Karşılaştırmalı Edebiyatın Krizi, Çeviren: Adem Çalışkan, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume: 3, Issue: 12, s. 109-114.
- Yücel, Faruk (2013) Alanların Örtüşen Yönleri: Çeviribilim ile Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Von Generation Zu Generation: Germanistik, Yayına Hazırlayanlar: Saniye Uysal Ünalın, Nilgün Tanış Polat, Mehmet Tahir Öncü, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir. s. 347-361.

